

Zastosowanie nowoczesnych technologii w testowaniu na przykładzie videotestamentu

Anna Formicka¹

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie możliwości wykorzystania nowoczesnych technologii rejestrowania obrazu i dźwięku do sporządzania ostatniej woli w formie videotestamentu oraz wskazanie zalet tej formy ostatniej woli na tle obowiązujących form testamentu.

Uwagi wstępne

Dynamiczny postęp technologiczny w ostatnich trzech dekadach spowodował, że urządzenia służące do rejestracji dźwięku i obrazu oraz komunikowania się na odległość weszły do powszechnego użycia. Telefony komórkowe, komputery, internet oraz zminiaturyzowane kamery umożliwiają nieograniczoną komunikację, przez co wyznaczają i kształtują rzeczywistość społeczną. Ułatwia to i jednocześnie przyspiesza prowadzenie wszelkiego rodzaju działalności gospodarczej i społecznej. Podkreślić należy, że nowe technologie coraz częściej są wykorzystywane w wielu dziedzinach, jak choćby w systemach bankowych, w szkolnictwie wyższym, a także w administracji publicznej, w ubezpieczeniach czy w ochronie zdrowia. Na tym tle obowiązujące rozwiązania legislacyjne wyglądają bardzo tradycyjnie, pomimo że często we wczesnej fazie projektów zmian legislacyjnych rozważano możliwość wykorzystania nowoczesnych technologii w uregulowaniach prawnych².

Spośród wielu gałęzi prawa regulujących wyodrębnione dziedziny życia społecznego prawo spadkowe jest prawem, z którym wszyscy mają bądź będą mieli w przyszłości do czynienia. Podstawowe konstrukcje prawne w prawie spadkowym są jednak bardzo tradycyjne i wywodzą się z czasów rzymskich³. Zgodnie z obowiązującym prawem, osoba fizyczna, która ma pełną zdolność do czynności prawnych, ma możliwość swobody w rozporządzeniu swoim majątkiem na wypadek śmierci. Testator może więc wybrać drogę dziedziczenia ustawowego i tym samym nie czynić żadnych kroków w zakresie rozporządzenia swoim majątkiem na rzecz przyszłych spadkobierców bądź może wybrać drogę dziedziczenia testamentowego dla przyszłych spadkobierców, na rzecz których chciałby rozporządzić swoim majątkiem. Zgodnie z drugą drogą dziedziczenia testament był i dalej jest głównym instrumentem pozwalającym na dokonanie tych czynności⁴. Na tym tle rozważenia wymaga kwestia, czy obecne uregulowania prawne, które nałożył ustawodawca, umożliwiają precyzyjne wyrażenie ostatniej woli i czy w związku z tym pozwalają na odzwierciedlenie woli testatora. Rozważenia wymaga również kwestia, czy obowiązujące obecnie prawo nadąża w tej materii za zmianami technologicznymi, które

w ostatnich latach się dokonały. A zatem czy możliwe jest przy sporządzaniu testamentu wykorzystanie nowoczesnej technologii w postaci urządzeń technicznych rejestrujących obraz i dźwięk w formie cyfrowej oraz przesyłanie cyfrowego zapisu zgodnie z dyspozycją testatora⁵. Powstaje również problem rozwoju prawa umożliwiający tego rodzaju czynności.

Ewolucja form testamentu

Istotnym aspektem takiej nowoczesnej drogi jest również spersonalizowanie formy testamentu poprzez nagrany obraz obejmujący widok testatora. Taka forma umożliwia spadkodawcy szersze uzasadnienie przyjętego rozporządzenia majątkiem oraz w pewnym sensie również pożegnanie z bliskimi. Nagranie ostatniej woli nie jest bowiem ograniczone czasowo ani objętościowo. Nie jest również tak bardzo sformalizowane jak przy sporządzaniu ostatniej woli w formie aktu notarialnego. Jest to tym samym bardzo przystępna forma, również w odbiorze dla przyszłych spadkobierców, a często także bogatsza w tak istotne informacje, jak stan zdrowia i ducha testatora, kluczowe dla oceny ważności oświadczenia woli, udokumentowane na nagraniu.

Wprowadzenie omawianej formy testamentu jest ważne także z tego powodu, że w Polsce znacznie wzrosła zamożność społeczeństwa, a z uwagi na jego mobilność masa spadkowa często znajduje się za granicą, co powoduje, iż testament zwiększa swoje znaczenie. Wydaje się, że w dobie powszechnego korzystania z cyfrowych nośników obrazu i dźwięku polskie prawo spadkowe, zwłaszcza jeśli chodzi o formę testamentu, nie korzysta z tych nowoczesnych rozwiązań. W tym kontekście testament i jego przyszłe umocowanie w Kodeksie

¹ Autorka jest doktorantką na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego.

² H. Bartl, *Moderne Dienstleistungen und Recht: Neue Vertragstypen – Internet – Software 2000*, Wiesbaden 1998, s. 1 i n.

³ U. Babusiaux, *Wege zur Rechtsgeschichte: Römisches Erbrecht*, Wien 2015, s. 10 i n.

⁴ O. Model, *Testamentsrecht in bürgerlich-rechtlicher und steuerlicher Sicht*, Berlin 1964, s. 10 i n.

⁵ R.L. Snow, *Technology and Law Enforcement*. From Gumshoe to Gamma Rays, Westport–London 2007, s. 3 i n.

cywilnym jawi się jako nowoczesna i bezpieczna, z prawnego punktu widzenia, forma wyrażenia woli przez spadkodawcę.

Pośród różnych instrumentów służących rozporządzeniu majątkiem, które skutkują po śmierci spadkodawcy, to właśnie testament jest narzędziem najczęściej wykorzystywanym i stanowi główną alternatywę dla dziedziczenia ustawowego⁶. W polskim porządku prawnym jest kilka form ostatniej woli, z których testator może skorzystać. Testament umożliwia osobie fizycznej wpływ na to, co stanie się z posiadanym przez nią majątkiem po śmierci⁷. Aby testament był ważny, istotne jest, żeby wola testatora była wyrażana świadomie, swobodnie i bez zakłóceń⁸. Brak wewnętrznej woli spadkodawcy do wywołania skutków prawnych po śmierci (art. 945 § 1 pkt 1 KC) skutkuje nieważnością oświadczenia spadkodawcy. W przeciwieństwie do innych uregulowań zawartych w Kodeksie cywilnym, prawo spadkowe jest uważane za prawo stabilne i niewymagające interwencji legislacyjnych⁹. Jednak stanowisko to nie uwzględnia zmieniających się uwarunkowań współczesnego obrotu prawnego, w coraz większym stopniu powiązanego z rozwojem nowoczesnych technologii.

Rozpatrując różne uregulowania prawne w państwach, gdzie stosuje się porządek prawny tzw. *civil law*, i w krajach, w których obowiązuje porządek prawny tzw. *common law*, można stwierdzić, że rozpoczęła się dyskusja nad zasadnością wprowadzenia videotestamentu do przepisów ustaw regulujących problematykę spadkobrania. Przykładem jest Szwajcaria, gdzie pojawił się projekt ustawy dotyczący zmian Kodeksu cywilnego z 4.3.2016 r., wprowadzający tę formę jako testament szczególnie¹⁰. Podobne uregulowania ustawodawca mógłby wprowadzić do polskiego systemu prawnego.

W Polsce bowiem Kodeks cywilny w przepisach art. 949–958 określa w katalogu zamkniętym dopuszczalne formy testamentu. Ustawodawca wprowadził rozróżnienie na testamenty zwykłe, określone w art. 949–951 KC, i testamenty szczególne, wprowadzone w art. 952–954 KC. Wśród testamentów zwykłych najczęściej są sporządzane testamenty holograficzne, testamenty allograficzne i sporządzane przed notariuszem (testament notarialny). Testamenty allograficzne są zdecydowanie rzadziej sporządzane. Każda z tych form cechuje się wysokim formalizmem i wywołuje skutki prawne jedynie przy zachowaniu wymogów ustawowych. Natomiast najczęściej stosowany w praktyce testament holograficzny (tzw. własnoręczny) jest ważny, jeśli spełnia łącznie trzy wymogi (art. 949 § 1 KC), a mianowicie: został napisany przez testatora ręcznie, podpisany przez niego i opatrzony datą. Dwie pierwsze przesłanki są absolutnie konieczne, natomiast co do trzeciej mogą istnieć odstępstwa¹¹. Jeśli chodzi o datę, to jej brak nie powoduje nieważności testamentu własnoręcznego, jeśli nie ma wątpliwości, że spadkodawca był zdolny do sporządzenia testamentu (art. 949 § 2 KC). Wydawać by się mogło, że ta forma testamentu nie może budzić żadnych wątpliwości, niemniej jednak mogą istnieć

trudności np. w określeniu intencji testatora, jeśli testament został napisany w formie np. listu. Ponadto przygotowanie takiego testamentu może być dokonane pod wpływem osób trzecich. Testament sporządzony na papierze może być również łatwo ukryty albo zniszczony, co stanowi istotny problem praktyczny.

Co do wszystkich zwykłych testamentów ustawodawca uznał, że ostatnia wola musi być sporządzona w dowolnie obranej chwili, ale tylko i wyłącznie przez jedną osobę, która ma w momencie sporządzania testamentu zdolność do czynności prawnych. Ustawodawca przyjął natomiast mniej sformalizowaną formę odnoszącą się do materiału, na jakim zostanie sporządzona ostatnia wola. W przypadku testamentu własnoręcznego może być on dowolnie wybrany i nie jest istotne, czy ostatnia wola zostanie zapisana za pomocą np. ołówka czy też wiecznego pióra, ponieważ najważniejsze jest utrwalenie cech indywidualnych pisma danego testatora. To pokazuje duże możliwości co do wprowadzenia większej swobody w zakresie formy wyrażania woli na wypadek śmierci.

Videotestament a inne formy testamentu

Porównując formę testamentu własnoręcznego oraz ostatniej woli zapisanej w formie cyfrowej, bardziej korzystne wydaje się zastosowanie formy nowoczesnej, jaką jest videotestament, ponieważ zapis cyfrowy będzie zdecydowanie trwalszy niż zapis rozrządzeń poczyniony na papierze, który może ulec zniszczeniu, np. na skutek ingerencji różnych warunków atmosferycznych, takich jak wilgoć (w wilgotnym środowisku rozwijają się grzyby i drobnoustroje, które rozkładają papier) czy promieniowanie UV. Ponadto testament własnoręczny może być napisany nieprecyzyjnym językiem¹² albo może być sporządzony pod naciskiem osób trzecich. Videotestament, choć nie wypełnia obecnie istniejącego ustawowego nakazu dotyczącego wymogów testamentu własnoręcznego, w tym podpisu spadkodawcy, to będzie zawierał zapis obrazu (wi-

⁶ J. Wierciński, Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego, SPP 2009, Nr 2, s. 82 i n.

⁷ A. Mączyński, Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy, Warszawa–Kraków 1976, s. 53.

⁸ J. Wierciński, Brak świadomości albo swobody przy sporządzaniu testamentu, Warszawa 2010, s. 21 i n.

⁹ M. Załucki, Perspektywy rekodyfikacji polskiego prawa spadkowego, [w:] M. Załucki (red.), 50 lat Kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji, Warszawa 2015, s. 353–354.

¹⁰ M. Załucki, Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii, Warszawa 2018, s. 65.

¹¹ S. Wójcik, F. Zoll, [w:] B. Kordasiewicz (red.), System Prawa Prywatnego, t. 10, Prawo spadkowe, Warszawa 2015, s. 331 i n.

¹² J. Wierciński, Uwagi o zamiarze testowania (*animus testandi*), PS 2012, Nr 7–8, s. 132 i n.

zerunku testatora potwierdzającego jego tożsamość) i w ten sposób może swobodnie zastąpić ten ustawowy wymóg. Testament własnoręczny, który został opatrzony podpisem, powinien posiadać, jak wspomniano wyżej, również datę (art. 949 § 1 KC). W szczególnych przypadkach, jeżeli nie ma wątpliwości co do zdolności testatora, treści ostatniej woli czy wzajemnego stosunku kilku testamentów, brak daty nie powoduje nieważności testamentu (art. 949 § 2 KC). W przypadku videotestamentu data będzie również automatycznie zapisywana na urządzeniu, z którego skorzysta testator, a zatem i ten wymóg formalny będzie również zachowany i tym samym nie będzie budził wątpliwości przy wykładni ostatniej woli.

Testament allograficzny, zgodnie z art. 951 KC, powinien być sporządzony przez spadkodawcę w obecności dwóch świadków wobec osoby urzędowej. Po odebraniu takiego oświadczenia należy sporządzić protokół, który po odczytaniu spadkodawcy powinien być podpisany przez testatora, osobę urzędową i świadków¹³. Nie jest jednak precyzyjnie określone, kto ma sporządzić protokół z niniejszej czynności. Stosowanie formy videotestamentu wydaje się również bardziej korzystne w porównaniu z testamentem allograficznym. W tym przypadku nie będzie konieczny udział dwóch świadków i funkcjonariusza publicznego oraz pozwoli to na uniknięcie pojawienia się potencjalnych nieścisłości oświadczenia woli w sporządzonym późniejszym protokole. Pozwoli to także na zaoszczędzenie czasu zarówno urzędnika, świadków, jak i samego testatora.

Mówiąc o testamencie notarialnym, który zapewnia zdecydowanie wyższy poziom bezpieczeństwa testatorowi, niż jest to w przypadku poprzednich dwóch form, należy przede wszystkim wskazać, że jest zdecydowanie bardziej sformalizowany¹⁴ od omawianych pozostałych zwykłych testamentów. Tym samym ostatnia wola sporządzana przed notariuszem bądź konsulem jest ograniczona w treści do nałożonych przez ustawodawcę schematów. Testator zatem powinien w tym wypadku w precyzyjny i zwięzły sposób rozporządzić swoim majątkiem, stosując konkretne konstrukcje prawne. Nie jest dopuszczalne rozwijanie myśli bądź zawieranie dodatkowych informacji, np. o charakterze osobistym, jak mogłoby to odbywać się w przypadku testamentu zapisanego w formie cyfrowej. Kolejnym argumentem przemawiającym za zastosowaniem nowoczesnej technologii jest fakt, że testament notarialny jest sporządzany za opłatą, natomiast videotestament sporządzony samodzielnie przez testatora nie pociągałby za sobą dodatkowych kosztów, a jednocześnie, podobnie jak omawiane inne formy testamentu, spełniałby ustawowe przesłanki co do swej skuteczności.

Katalog ustawowy wyróżnia również testamenty szczególne: testamenty ustne, które sporządzane są w sporadycznych przypadkach, oraz testamenty podrózne i wojskowe. Jednak te dwie ostatnie formy obecnie prawie nie występują. Pa-

miętać należy, że testamenty szczególne tracą ważność po upływie 6 miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały sporządzenie ostatniej woli w takiej formie.

Na uwagę zasługuje testament ustny, który polega na oświadczeniu woli przez testatora, w obecności co najmniej trzech świadków, a wola powinna być stwierdzona w protokole, w przypadku zaś jego braku powinny być złożone zeznania przed sądem (art. 952 § 1–3 KC). Forma ta jest dopuszczalna, gdy nie można sporządzić testamentu zwykłego¹⁵. W przypadku tej formy testamentu istnieją również wątpliwości co do tego, w jaki sposób powinna być wyrażona ostatnia wola przez spadkodawcę, a także jak ostatnia wola powinna być przekazana świadkom¹⁶. Podobnie uzasadnienie obawy rychłej śmierci i braku możliwości sporządzenia testamentu zwykłego nie są precyzyjnie określone¹⁷. Ta forma testamentu w łatwy sposób może prowadzić do zniekształcenia woli spadkodawcy, a także do jej fałszowania, co nie miałoby miejsca, jak już wspomniano wcześniej, w przypadku sporządzenia ostatniej woli w formie videotestamentu, która umożliwia precyzyjną rejestrację woli testatora, z zachowaniem m.in. mowy ciała, mimiki twarzy, gestów.

Należy wspomnieć, że obecnie formy testamentu bardzo często są obalane w toku postępowania sądowego przez potencjalnych spadkobierców, głównie poprzez podważanie zdolności testowania spadkodawcy bądź poprzez podważanie autentyczności ostatniej woli. Warto także podkreślić, co również przemawia za zastosowaniem nowoczesnej technologii, że videotestament będzie o wiele trudniejszy do obalenia w sądzie (a nawet wręcz może być to niemożliwe), niż odbywa się to przy dotychczasowych formach zawartych w Kodeksie cywilnym.

Przyszłość videotestamentu

Opierając się na przedstawionych wyżej analizach dotyczących poszczególnych form testamentu i wątpliwościach z tym związanych, zasadne wydaje się, że zarówno w Polsce, jak i w innych krajach zaczęto rozważać wykorzystanie współczesnych osiągnięć technologicznych do rozporządzenia wolą w formie videotestamentu¹⁸. Pozytywnie o takiej formie testamentu sporządzonego za pomocą środków audiowizualnych wypowiadali się m.in. A. Pabin i K. Osajda¹⁹. Przekonany

¹³ E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki, Warszawa 2013, s. 153.

¹⁴ Ustawa z 14.12.1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 87 ze zm.).

¹⁵ Postanowienia SN: z 3.12.2010 r., I CSK 37/10, Legalis; z 11.3.2009 r., I CSK 321/08, Legalis; z 15.4.2005 r., I CK 805/04, Legalis.

¹⁶ Postanowienie SN z 13.6.2013 r., IV CSK 688/12, Legalis.

¹⁷ Postanowienie SN z 20.11.2003 r., III CK 7/02, OSNC 2005, Nr 1, poz. 7, Legalis; postanowienie SN z 30.5.2001 r., III CKN 184/01, Legalis.

¹⁸ K. Osajda, Wpływ rozwoju techniki na uregulowanie formy testamentu – rozważania *de lege ferenda*, *Rej.* 2010, Nr 5, s. 55.

¹⁹ A. Pabin, Testament jako akt sformalizowany – uwagi w sprawie przyszłego kształtu regulacji dotyczących formy rozrządzeń testamentowych, *SP* 2016, Nr 1, s. 124; K. Osajda, Wpływ rozwoju techniki..., s. 56.

o słuszności videotestamentu jako pełnoprawnej formy w uregulowaniach prawnych jest *M. Załucki*, który widzi w niej wiele zalet²⁰. Wskazuje on również pierwsze próby uregulowań prawnych, jakie istnieją w innych krajach w tym zakresie.

Podnieść należy, że powszechnie stosowany cyfrowy zapis w różnych dziedzinach jest zapisem trwałym, co przemawia na korzyść tej nowoczesnej formy i powoduje, że wcześniej podnoszone argumenty przeciwne, mówiące o tym, iż zapis na taśmie może powodować trudności w jej odtworzeniu, jest bezzasadny. Obecnie powszechnie używane smartfony umożliwiają rejestrację dźwięku i obrazu w każdym miejscu i czasie oraz przesyłanie ich w dowolne miejsce. Argumenty te przemawiają na korzyść videotestamentu, choć na tym tle wydaje się formą testamentu, która wymaga również głębokiego zastanowienia.

Pozostając w zakresie analizy aspektów prawnych, należy podkreślić, że podobnie jak w przypadku testamentów zwykłych i szczególnych, dzięki zastosowaniu formy videotestamentu również zachowane byłyby – choć w formie substytutu – ustawowe przesłanki, które wywołałyby pożądane skutki prawne. Videotestament umożliwiłby sporządzenie ostatniej woli przez osoby posługujące się językiem migowym, gdyż zarejestrowany obraz umożliwiłby precyzyjne ustalenie intencji osoby, której zapis został utrwalony. Tym samym również osoby posługujące się np. językiem migowym mogłyby sporządzić testament w formie powszechnie przyjętych znaków, a skuteczność takiego testamentu byłaby zależna od tego, czy oświadczenie nie budziłoby wątpliwości co do jego treści, a w przypadku pojawienia się wątpliwości umożliwiłoby wielokrotne odtworzenie i odczytanie zapisu, również z pomocą profesjonalnych tłumaczy języka migowego²¹.

Ponadto testament zapisany w formie cyfrowej, w porównaniu do innych form testamentu, daje o wiele szersze możliwości identyfikacji spadkodawcy i szczegółowego rozporządzenia majątkiem. Szczegółowe uzasadnienie rozdziału majątku (w tym przesłanek negatywnych) zawartego w videotestamencie mogłoby wyeliminować próby podważenia testamentu. Można zatem przyjąć, że nowoczesna forma ostatniej woli stanowi najbardziej przekonujący dowód rzeczywistych zamiarów spadkodawcy przy rozporządzeniu majątkiem.

Pozaprawne argumenty przemawiające za wprowadzeniem tej formy odnoszą się do tego, że testament byłby czynnością bardziej osobistą, pozwalającą na szczegółowe

uzasadnienie dokonywanych przez testatora rozporządzeń i stwarzającą możliwość pożegnania się z bliskimi.

Rozważyć można również taką sytuację, że videotestament powstawać będzie w obecności świadków, osoby urzędowej bądź notariusza. Ostatnia wola zapisana w formie cyfrowej może być przechowywana zgodnie z wolą spadkodawcy w domu lub u wskazanej przez niego osoby, może zostać zdeponowana u notariusza, względnie w zasobach wskazanego przez ustawodawcę rejestru publicznego.

Podsumowanie

Videotestament pozwala na wykazanie, że spadkodawca działał w sposób nieskrępowany ani nie znajdował się pod wpływem osób trzecich. Uniemożliwia on również bądź zmniejsza ryzyko sfałszowania ostatniej woli²². Podnieść należy również kwestię autentyczności testamentu zarówno jeśli chodzi o samo nagranie, jak i świadomość spadkodawcy przy wyrażaniu ostatniej woli. W pierwszym przypadku istotna jest autentyczność nagrania pod względem technicznym, przede wszystkim poprzez sprawdzenie, czy nie było ingerencji w nagraniu. Natomiast w drugim ważność testamentu może być sprawdzona przez biegłego psychiatrę²³, analizującego także zachowanie spadkodawcy na zapisie jego oświadczenia.

Można również rozważyć zastosowanie mechanizmu konwersji w stosunku do videotestamentu. Celem konwersji jest ochrona osób, które nie są zorientowane w wymogach ustawowych koniecznych do danej czynności prawnej. Zatem testament zapisany w formie cyfrowej mógłby być konwertowany w świetle obecnych uregulowań prawnych w ważne rozrządzenie ustne.

Dostrzegając wspomniane niedoskonałości obecnie obowiązujących form testamentu, z korzyścią dla spadkodawców byłoby rozważenie umocowania videotestamentu w uregulowaniach prawnych. Na poparcie tej tezy można również uznać, że nowatorska forma ostatniej woli realizuje standardy i funkcje określone w ustawie dla form testamentu, a rzecz można – nawet wzmacnia te funkcje, szczególnie w stosunku do formy holograficznej i ustnej testamentu.

²⁰ *M. Załucki*, Videotestament..., s. 113 i n.

²¹ Zob. <http://videotlumacz.pl/> (dostęp z 21.1.2019 r.); <http://stpj.m.org.pl/> (dostęp z 21.1.2019 r.).

²² *M. Załucki*, Videotestament..., s. 146.

²³ *Cz. Grzeszyk, M. Szklanko*, Kryminalistyczne badania testamentów, Warszawa 1997, s. 21.

Słowa kluczowe: videotestament, testament, testator, dziedziczenie, prawo cywilne, prawo spadkowe, formy testamentu.

Applying new technologies in testing on the example of video testament

The purpose of this article is to present the possibilities of using new technologies of recording picture and sound in order to make the last will in a form of a video testament and pointing out advantages of this form of the last will in the context of effective forms of testament.

Keywords: video testament, testament, testator, inheritance, civil law, inheritance law, forms of testament.

RODO

www.ksiegarnia.beck.pl
Zadzwoń: 81 46 13 300 • E-mail: kontakt@beck.pl